

Babits magyar szonettjei

Babits különleges „magyar szonett” formájára, vagyis a jól ismert szonettszerű tagolásnak és a magyar tizenkettősnek egyéni összepárosítására már többen is felfigyeltek, anélkül, hogy ismerték volna azt a sokáig lappangó, két verset tartalmazó kéziratot, melynek összefogó címe éppen ez: *Magyar szonettek*. Ebből az egyik megjelent a Nagyváradai Naplóban 1908 őszén *Régi magyar költők* címmel,¹ a másikat Babits nem publikálta soha, címe: *Virágének*. A különös ritmusú és rímelésű szonett pár léte a Babits-centenárium évében, megírása után mintegy hetvenöt évvel Szállási Árpádnak, a közismert kéziratgyűjtőnek az Új Tükörben közölt rövidke cikke után vált publikussá.² Ám a közlés minden visszhang nélkül tűnt el az évfordulós megemlékezések sűrűjében. A Babits kézirat-katalógusban szerepel ugyan a két vers kéziratának leírása,³ azonban tartalmi elemzésükre azóta sem került sor. Pedig a téma megéri az odafigyelést, és ha a kézirat kapcsán felmerülő, megválaszolatlan filológiai kérdések sorát sikerül tisztázni, akkor új, nem is akármilyen vonással gazdagodhat képünk arról, hogy Babits hogyan és miért törekedett összefonni fiatalkori költészetében a modernitás jegyében a régi magyar irodalom és az európai formakultúra hagyományait.

A *Virágének* című vers szövegét Szállási publikálta először, a *Régi magyar költők* csak Babits halála után, 1941-ben, Sárkány Oszkár bibliográfiájának összeállításakor bukkant fel újra a *Babits Emlékkönyvben*,⁴ kötetben először a Török Sophie által 1945-ben összeállított *Összes versek* részeként jelenik meg. Elsőként pedig Illyés Gyula ír a versről 1954-ben, ekkor idézi a vers utolsó, számára tartalmilag fontos, négy sorát.⁵ „Szellemem a koré, anyagom tiétek, / s bárha silány viskót, bárha csupán vázat, / magyar égett kövel építem e házat.” Ő inkább az új és a régi, a modernitás és a hagyomány kettős igénylésére figyel fel, s nem a tartalomhoz igazodó, rendhagyó formára.

Annak ellenére, hogy a *Magyar szonettek* elnevezést J. Soltész Katalin 1965-ben még nem ismerhette, mégis külön csoportot hoz létre e rendhagyó szonettszerű versek számára Babits költői nyelvét elemző monográfiájában. A csoportosítás meghatározását a ritmus alapján adja meg: „Magyar tizenkettősben néhány szonettszerű, két

¹ BABITS Mihály, *Régi magyar költők*, Nagyváradai Napló 1908/239. (október 18.), 2.

² SZÁLLÁSI Árpád, *Publikálatlan Babits szonettek*, Új Tükör 1983/46., 11.

³ *Magyar szonettek*. [1.] *Régi költők*, [Régi magyar költők] [2.] *Virágének: Babits Mihály kéziratai és levelezése*, összeáll. CSÉVE Anna – KELEVÉZ Ágnes – MELCZER Tibor – NEMESKÉRI Erika – PAPP Mária, Argumentum–PIM, Budapest, 1993, 161. (A továbbiakban: BMKL.)

⁴ *Babits Emlékkönyv*, szerk. ILLYÉS Gyula, a bibliográfiát összeáll. SÁRKÁNY Oszkár, Nyugat, Budapest, 1941, 290.

⁵ ILLYÉS Gyula, *Babitsról fiataloknak = Babits Mihály száz esztendeje*, szerk. PÓK Lajos, Gondolat, Budapest, 1983, 367.

négy soros és két háromsoros versszakból álló költeményt írt Babits: az Illusztrációk 3. darabja, alcíme: Régi magyar irodalom, R., Magyar szonett az ősről, Ih., Régi magyar költők, 1908.⁶ Kötetének áttekintő függelékében a magyaros versformák között, *Magyar szonett* címen a három verset külön csoportba sorolja. Az elnevezést nyilván az *Istenek halnak, az ember él* kötetben megjelent *Magyar szonett az ősről* cím alapján adja meg. Kovács Sándor Iván 1981-ben egyenesen ezen a címen ír tanulmányt: *Zrínyi epigrammáitól a „magyar szonettekig”*. Elemzésében azt fejti ki, hogyan fordul szembe a „modern magyar költészet Babits–Juhász–Kosztolányi triász” az Aranyepigonok „kongó szavalmányaival”, s hogyan alkotnak olyan régi magyar irodalmi témákat és szerzőket feldolgozó portré-szonetteket, melyek diadalmasan újszerű verskísérletekként honosodnak meg irodalmunkban. Ő inkább tartalmi, mint verstani alapon elemzi e verseket, és bár külön is kiemeli Babits „mesteri szonettjét”, a *Régi magyar költők* címűt,⁷ de arra nem tér ki, hogy az rendhagyó módon magyar tizenkettősben íródott, s hogy éppen ezért másképp „magyar” szonett, mint barátaié. Később Bengi László volt az, aki részletesen meghatározta ezt a szabályokat áthágó szonettszerű formát, mikor az *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* versciklus *Régi magyar irodalom* című versének, mely Listius László életét tematizálja, a forrásait kutatta: „a szonett – szokatlan módon – felező tizenkettesekből áll, illetve rímszerkezetét páros- és bokorrímek jellemzik. Így a két quatrina tulajdonképpen két négysarkú tizenkettősnek felel meg, ami a régi magyar epika reprezentatív versformája, s Listiusnál is előfordul.”⁸

Még költő követőre is talált Babits. Kálnoky Lászlónak annyira megtetszett ez a forma, hogy írt is egy hasonlóan építkező „magyar szonettet”, rímek és ritmus tekintetében pontosan követve a Babits által kitalált formát. Költészetét elemezve Alföldy Jenő fel is hívta a figyelmet a lehetséges hatásra. „Hangsúlyos, archaizáló formában írt *Magyar költő a XVI. században* című, szonettszerű versére valószínűleg Babits stílbravúrja, a *Magyar szonett az ősről* ösztönzi.”⁹ A „magyar szonetteket” tehát Kovács Sándor Iván mesterinek, Alföldy Jenő stílbravúrnak nevezi, J. Soltész Katalin külön kategóriát hoz létre kedvükért, pedig ekkor még egyikük sem tudhatta, hogy Babits maga a kezdetektől fogva mennyire következetesen kezelte önálló formaként újítását, hiszen *Magyar szonettek* címmel már 1908 őszén két, hasonló ritmusú és rímelésű szonettszerű verset fűzött össze.

A kézirat mint sokat eláruló nyom

Babits tintairású tisztázata hosszú időn keresztül különböző magángyűjteményekben lappangott. Szállási Árpád cikkében nem számol be a kézirat vándorlásának útjáról, de személyes közlése alapján megfeythetők az összefüggések. Szállási egy másik

⁶ J. SOLTÉSZ Katalin, *Babits Mihály költői nyelve*, Akadémiai, Budapest, 1965, 38.

⁷ KOVÁCS Sándor Iván, *Zrínyi epigrammáitól a „magyar szonettekig”*, It 1981/1., 211–212.

⁸ BENGI László, *Két Babits-szonett: Régi magyar irodalom, Zrínyi Velencében*, Irodalomismeret 1995/4., 104–108.

⁹ ALFÖLDY Jenő, *Kálnoky László költészete*, Tiszatáj 1995/10., 66.

szenvédélyes gyűjtő, Vasberényi Géza hagyatékának részeként 1981-ben vásárolta meg a kéziratot, akihez viszont 1938 után került a kézirat Szalay József, a híres szegedi kéziratgyűjtő, a bibliofil rendőrkapitány könyvtárának és kéziratának elárverezésekor. A nyomok innen minden bizonnyal Juhász Gyulához vezetnek, hiszen Szalay József a Dugonics Társaság elnökeként mindvégig segítő, jó barátja volt a költőnek, feltehetőleg valamilyen módon tőle került birtokába a kézirat.

Más adatok is Juhász irányába mutatnak. A *Magyar szonettek* fennmaradt egyetlen kézírata minden bizonnyal az a példány, melyet Babits egy levél kíséretében küldött neki *A Holnap* antológia megjelenése után 1908. október 10–12. körül más olyan verseivel együtt, „melyekről tűrhető duplikátumok” álltak rendelkezésére azzal a céllal, hogy Juhász segítsen írásait elhelyezni különböző lapoknál. Babits levélében cím szerint csak *A röpködő templomot* és a *Lisztit* említi.¹⁰ (Érdekes módon a nevet i-vel írja, annak ellenére, hogy egyik kéziratán a *Lysztly* címben a név y-nal szerepel, a vers végül a *Régi magyar irodalom* címmel az *Illusztrációk mindenféle versekhez* versfüzér része lesz.) Babits minden bizonnyal e levélben küldte el a *Magyar szonettek* kéziratát is, hiszen a páros szonettek egyike, a *Régi magyar költők* címen a postára adás után pár nappal később, október 18-án megjelent a Nagyváradi Naplóban, ahova ekkor csakis Juhász közvetítésével kerülhettek Babits-kéziratok. November 2-án Juhász így számol be a megkapott versek sorsáról: közülük néhányat „személyesen” adott át „Osvát Ernőnek, a Nyugat szerkesztőjének”, néhányat viszont nyilvánvalóan másutt helyezett el: „Egy versed jött a Független Magyarországból, több a Nagyváradi Naplóban.”¹¹ A Nagyváradi Naplóban ekkor megjelent „több” vers között ott van a *Régi magyar költők*.¹²

A dátumok megfelelésén kívül az teszi szinte bizonyossá, hogy a Nagyváradi Napló e sokáig lappangó kézirat alapján közölte a verset, hogy a *Régi költők* című első szonett kézíratos szövege csak néhány betűben tér el a napilapban közölt *Régi magyar költők* című vers szövegétől, valamint a kézirat maga is olyan szerkesztői beavatkozásról árulkodik, mely a nyomtatott szöveg irányába mutat: a *Régi költők* cím mellett egy kis nyílal kísért ceruzairású, ismeretlen kéztől származó, a kiválasztást egyértelműsítő szerkesztői rájegyzés is található: „cím”, valamint a kézíraton látható egy a szedés betűtípusára való utalás is. Vagyis a rájegyzés alapján azonosítható a szándék, hogy a nyomdának utasítást adó szerkesztő a *Magyar szonettek* közül csak a *Régi költők* című verset akarta közölni. A kézíraton a vers címe tehát még *Régi költők*, a *magyar* szó bizonyára később, a szedés során került a címbe talán az eredeti, cikluscím *Magyar szavára* való utalásként. Szinte bizonyos, hogy a kézirat, amely ma Szállási tulajdonában van, maga a Nagyváradi Napló szedőpéldánya.

Babits nyilván nem kapta vissza a váradi napilaptól ezt a kéziratot, hiszen a vers megjelenéséről sem tudott, különben nem reklamált volna Juhásznál november 2-i levelé-

¹⁰ Babits Mihály Juhász Gyulának [Fogarás, 1908. október 10–12. körül]: BABITS Mihály *levelezése 1907–1909.*, s. a. r. SZÖKE Mária, Akadémiai, Budapest, 2005, 136. (A továbbiakban: BML II.)

¹¹ Juhász Gyula Babits Mihálynak [Nagyvárad, 1908. november 2.]: BML II., 144.

¹² Babits ekkor megjelent versei: *Régi magyar költők*, a *Kútban* és az *Éhszomj*: Nagyváradi Napló 1908/239. (október 18.), 2.

ben a korábban neki elküldött kéziratok elhelyezésének ügyében, Juhász pedig nem magyarázkodott volna neki tájékoztatva őt arról, hogy „több” verse „jött” a „Nagyvárad Naplóban.”¹³ Minden bizonnyal a szerkesztőségtől Juhászhoz került a kézirat, de ő nem küldte vissza Babitsnak. Tény, hogy a lappangó kézirattal együtt elsikkadt a *Magyar szonettek* léte, a sokat mondó cím ekkor teljesen feledésbe merült.

A keletkezés lehetséges időpontja mint az értelmezés egyik kulcsa

A szakirodalomban eddig három, egymástól eltérő elképzelés látott napvilágot a vers keletkezését illetően. A legkorábbi dátum Illyésé, aki 1954-es cikkében „kamaszkorinak”, vagyis nyilván csupán a századforduló táján keletkezett figyelemre méltó szárnypróbálgatásnak tartja a *Régi magyar irodalom* című verset. „Van Babitsnak egy szonettje tán még kamaszkori; egyetlen kötetébe sem vette föl.”¹⁴ Talán éppen a bokorrímek játékosan primitív egyszerűsége miatt gondolhatta zsenének a verset, nem ismerve fel a formákkal kísérletező szándékosságot.

A másik datálási javaslatot Melczer Tibor közli a Babits kézirat-katalógusban, ő már ismerte a Szállási-féle kéziratot, és megadva a kézirat pontos címét és leírását a *Magyar szonettek* keletkezését 1906-ra teszi.¹⁵ Bár a katalógusban nem kellett indokolnia az évszámokat, de a Babits kritikai kiadásokat előkészítő beszélgetéseink alapján tudom, hogy döntését a *Magyar szonettek* elnevezés befolyásolta. Érve az volt, hogy Kosztolányinak és Babitsnak 1906-ban volt egy fontos levélváltása e témakörben. Kosztolányi ugyanis egy 1906. februári levelében épp a „magyar szonettek” elnevezés miatt egyenesen lopással vádolja Juhászt. „Nem akarok Juhászról írni: a szemébe megmondottam neki mindent! Ő azok közé tartozik, kik minden húron tudnak zörögni s egy kis nyomdafestéktől megkergülnek. A verseim jó részét ellopta, átgúrta és – főleg – elrontotta s miután csúszás mászással felkúszott az Adykhöz és Kiss Józsefekhez csodálkozást kelteni azzal, mit az én írófiókomból csent. Olvasta a »Magyar szonett«-jeit; nem vette észre a csenést a jelzőkben, a formában, az egész hangban? De azért mindenki vivát-ot kiált feléje...”¹⁶ Kosztolányi a *lopás* szóval konkrétan arra utal, hogy a Budapesti Napló 1906. február 4-i számában *Magyar szonettek* főcímmel Juhász Gyulának három verse jelent meg (*Géza király*, *Gellért püspök*, *Mathias Rex*), ő pedig már mintegy fél évvel korábban több szonettet közölt szintén *Magyar szonettek* összefoglaló cím alatt: *Kisasszony*, *Szent László jelenése* (Szeged és Vidéke, 1905. szeptember 10.), *Zrínyi*, *a költő* (Szeged és Vidéke, 1905. október 29.) Babits persze engedékenyen reagál a vádra: „Csak Juhászt veszem ki az ön kaptája alól: Juhászról nekem csupa kedves emlékeim vannak; ő nem oly tanulatlan gyenge legényke, mint a többi; s ami a csenést illeti – aki anyit ír, ki ne csenne? – öntudatlanul, persze.”¹⁷ Később Juhász-

¹³ Juhász Gyula Babits Mihálynak [Nagyvárad, 1908. november 2.]: BML II., 144.

¹⁴ ILLYÉS, I. m., 367.

¹⁵ BMKL, 161.

¹⁶ Kosztolányi Dezső Babits Mihálynak [Szabadka, 1906. február 19.]: BABITS Mihály *levelezése 1890–1906*, s. a. r. ZSOLDOS Sándor, *Historia Litteraria Alapítvány – Korona*, Budapest, 1998, 191. (A továbbiakban: BML I.)

¹⁷ Babits Mihály Kosztolányi Dezsőnek [Baja, 1906. február 21–22.]: BML I., 197.

nak közvetetten azért jelzi állásfoglalását, levelében egy dicséretbe burkoltan külön említi is Kosztolányi „Magyar Sonettjeit”: „Engedje meg kifejeznem azt a hitemet, hogy Kosztolányi Árkádok alattjával, Őrültjével, Fastijával, Magyar Sonettjeivel meg van alapítva a modern magyar lyra.”¹⁸ Melczer Tibor e levélbeli vita dátumának alapján keltezte a Babits-kézirat-katalógusban a verset 1906-ra. Ez a datálás közvetlen ok-okozati kapcsolatot tételez fel a Kosztolányi–Juhász-vita és a Babits-féle szonettek születése között, mintha Babits csak velük akarna vitába szállni, a versek megírásának csupán az lenne a téje, hogy megalkotva a maga verzióját rálicitáljon a barátai által publikált *Magyar szonettek*re.

A harmadik datálási javaslat a *Régi magyar költők* tartalma alapján született. Éder Zoltán¹⁹ és Rába György *A Holnap* megjelenése utáni válság egyik versként értelmezik a szöveget. Rába az ekkor megjelenő, később kötetbe nem került, *A Holnap* megjelenésére reagáló versek közül ezt tartja a legkorábbinak: „Belia György kronológiájával egyeztetve a legkorábbi, *A Holnap* első bírálatának megismerése után, s föltehetően 1908. október elején született. A *Régi magyar költők* című szonett utolsó tercínájában mintha a túlzott modernség és külföldieskedő dekadencia vádjá ellen védekeznének, bár hangját nem emeli izgalom, és nem fűti indulat: »Szellemem a koré, anyagom tiétek, / s bárha silány viskót, bárha csupán vázat, / magyar égett kövel építem e házat.«²⁰ Mindez azért fontos, mert másképp értelmezzük a verset, ha csupán kamaszkorinak tekintjük, ha a Kosztolányi–Juhász-konfliktushoz kapcsoljuk születését, és egészen másképp, ha *A Holnap* körül dúló viták bonyolult hálójában kell elhelyeznünk poétikai jelentését. Egészen más diskurzusba kapcsolódik ugyanis a szöveg 1908-ban, mint kapcsolódott volna 1906-ban vagy mondjuk a századfordulón.

A *Magyar szonettek* véleményem szerint is 1908 őszén született. A datálás és az értelmezés szempontjából támpontot adhat a *Régi magyar irodalom* című verssel való szoros kapcsolat elemzése, hiszen mindhárom költeményben a verselés és a rímképlet hasonló, a régi magyar irodalomra való rájátszás egyaránt központi szerepet kap. Ez a keltezés szempontjából azért perdöntő, mert a *Régi magyar irodalom* megírásának dátumát (1908 nyár) viszonylag biztosan meg tudjuk határozni a kézirat papírfajtája alapján.²¹ A tartalmi, filológiai és textológiai adatok tehát egy irányba, 1908 ősze felé, *A Holnap* okozta válság irányába mutatnak.

A Magyar szonettek előzménye és mintája: Lyszty

Nemcsak a datálás szempontjából van kulcsfontossága a *Régi magyar irodalom* címen közismert versnek, melynek első címvariánsa *Lyszty* volt, hanem azért is, mert a vers

¹⁸ Babits Mihály Juhász Gyulának [Szekszárd, 1906. augusztus vége]: BML I., 276.

¹⁹ ÉDER Zoltán, *Babits a katedrán*, Szépirodalmi, Budapest, 1966, 61.

²⁰ RÁBA György, *Babits Mihály költészete 1903–1920*, Szépirodalmi, Budapest, 1981, 253.

²¹ A Komjáthy Aladár hagyatékában található *Régi magyar irodalom* ceruzairású fogalmazványának papírja (MTAK Kt, Ms 10 506/30), ugyanabból a négyzethálós, oldal perforált jegyzetfüzetből való, mint az 1908 nyarának olasz útjához kapcsolódó másik négy vers papírja (OSzK Kt, Fond III/1969/55.: [Patoláknak, templomoknak...], [Látni fogsz sok házat embert...]; OSzK Kt, Fond III/1969/60.: [Lelken ül a nagy boru...], [Vasból épült sinuton...]), mely a Babits-hagyaték része.

forrásait, keletkezési folyamatát és versformáját vizsgálva érthetjük meg, hogy a magyarosra alakított szonettforma (a szonettek strófaszervezetét megőrző struktúrában hangsúlyos tizenkettőst és bokorrímeket találunk) Listius László költészetére rájátszva, milyen poétikai jelentést hordozva születik meg 1908 nyarán, s aztán ez hogyan szolgál pár hónappal később követendő mintaként a *Magyar szonettek* megírásakor.

Babits több, hagyományos szonettet is ír ezen a válságos hangulatú nyáron. Ekkor kell szembenéznie azzal, hogy Szegedről Fogarasra helyezik át, vagyis száműzik, mint hajdanában Ovidiust Tomiba. Ekkor írja az antik és reneszánsz kultúrát idéző, klasszikus szabályok szerint alkotott híres szonettjeit: *Itália*, *San Giorgio Maggiore*, *Hegesó sírja*. Ezek párjaként születik a meghasonlott, saját kivégzésére váró, régi magyar költő álarcában írt rendhagyó „magyar szonettje” is.

A vers első szakaszában Babits egyértelműen megnevezi Listius Lászlót, a 17. században élt jelentékeny műveket alkotó, de botránys életű költőt.

Ihol ama híres gróf Listius László
írtam krónikámat, magyarokért gyászló,
ritmusban a gaz tar vérpatakat gázló,
fegyver, hadieszköz, címerek és zászló.

Az első fogalmazványon Babits még cím nélkül jegyzi le a verset, a későbbi tisztázaton, amelyet kéziratos gyűjteményébe, az *Angyalos könyv*be ragaszt, már címként emeli ki a vers beszélőjét: *Lyszty*.²² Intertextuális utalások hálójával szövi át a verset, így játszik rá Listius életművének legismertebb alkotására, a Mohács elestéről írt verses krónika szövegére: *Magyar Márs Avagy Mohách mezején történt veszedelemnek emlékezete*. A szavak, a stílus, a verselés Listius rendkívül alapos ismeretéről tanúskodik, ahogy erre Bengi László is rámutatott tanulmányában.²³ Legjellemzőbb példa, hogy Babits a vers különös rímpárájával, *virtus–amethystus* a *Magyar Márs* kezdő sorára utal: „Szép dolog a virtus, drága Amethystus”.²⁴ Az „írtam krónikámat” krónika szava is Listius gyakran használt szavai közé tartozik, hasonlóan a virtus, zászló, fegyver, Isten szavakhoz. A „vérpatakat gázló” török képe,²⁵ vagy a „Plutó országa” fordulat,²⁶ vagy a „Hóhér fene marka” kifejezés²⁷ szintén a mű különböző szöveghelyeivel van kapcsolatban.

Külön figyelmet érdemel azonban a *ritmus* szó kiemelt használata, mely kétszer is előfordul Babits versében: „ritmusban a gaz tar vérpatakat gázló”, vagyis „ritmusban”, tehát verses, ritmikus műben kerül a gaz török öldöklése megörökítésre; „Plutó országában elhallgat az ritmus”, vagyis a halál, a háború idején nincs művészet, hallgatnak a múzások, a „ritmus”. Mindkét alkalommal Babits a köznyelvitől eltérő értelemben

²² MTA Kt, Ms 10.506/30; OSzK Kt, Fond III/2356. 91. f–r.

²³ Az összefüggéseket részletesen kimutatta BENGI, I. m.

²⁴ LISTIUS László *Munkái*, kiad., bev. KOMÁROMY András, Franklin, Budapest, 1891, 125. (A szöveget Komáromy András kiadása alapján idézzük, hiszen Babits a 20. század elején nyilván ezt ismerte.)

²⁵ Vö. Uo., XIII. rész, 54. sor, 472; XII. rész, 13. sor, 430; XII. rész, 123. sor, 457; XIII. rész, 61. sor, 474.

²⁶ Vö. Uo., XIII. ének 84. sor, 480.

²⁷ Vö. Uo., XII. ének 114. sor, 455.

használja a szót: a ritmus az első esetben az egész, verses epikai mű, a második esetben pedig egyenesen a költészet, sőt a művészet szinonimája. A szokatlan használat is egy intertextuális játék része, hiszen krónikájában Listius is többször hasonló jelentésben, a *ritmus* szóval utal saját művére. Egyrészt nála a ritmus a *Magyar Márs* konkrét versformáját jelenti, hiszen a költő művében a Balassi-strófát alkalmazza mindvégig, tehát egy előre megszabott, a korban jól ismert „ritmus”-ra fűzi fel mondanóját. Másrészt, tágabb értelemben, a ritmus követésének feladatát és az írás fogalmát egybe mosva az általa megírt költői mű egészére is utal. Például az első részben, a római diadalmenet, a híres antik hősök, a régi magyar dicsőség felsorolása után Listius azon kesereg, hogyha „Delosban, vagy amaz Paphosban / Születésem volna!”, akkor szebb és „ékesebb” verseket énekelhetne, és „tejjel, mézzel folya, / Verseim rithmusimon.”²⁸ A harmadik rész bevezetőjében, mielőtt Magyarország részletes leírásába fogna, az írás és a ritmus szóval utal vissza az előző részek tartalmára: „Eddig írásimban, és mind rythmusimban” hazánk királyáról és a török hatalmáról „Bőségesen irtam”.²⁹ A hetedik rész végén, mikor arra biztatja magát, hogy kezdjen bele nehéz feladatába, a mohácsi vész elbeszélésébe, ugyanezeket a szavakat használja hasonlóan párosítva őket: „Noha sok példákról, s más történt dolgokról, / Lehetne most írásom, / De szükség pennámhoz s nyuljak rythmusimhoz, / S elmém tovább ballagjon.”³⁰ A záró részben pedig, mikor Melpomenéhez fordul segítségért, hogy befejezhesse írását, hogy eloszoljon „Tragoediám folyása”, arra kéri, hogy „kösse egy csomóba [...] Magyar szókból való, rythmusokból álló, / Írásomnak folyását.”³¹ A Babits egyéni találmánya az, hogy nemcsak a ritmus szónak Listiust idéző, hangsúlyos alkalmazásával, hanem magának a Balassi-strófának a szonett strófaszerkezetébe való átemelésével is rájátszik Listiusra. Így hozza létre azt magyar szonettet, mely nemcsak a témájában, hanem verselésében, „ritmusában” is a magyar hagyományra épül.

A költemény a kivégzés előtt álló Listiust szólaltatja meg, vagyis azt az elképzelt pillanatot ragadja meg, amikor a 17. századi költő életének e tragikus és végzetes pontjáról visszatekintve újraértékeli cselekedeteit és létrehozott alkotásait. Babits úgy játszik rá szövegszerű gazdagsággal Listius életművére, hogy egy olyan verset ír, melyet Listius már nem írhatott meg. Könnyű lenne érzelmi párhuzamot látni a vers lírai énjének érzelmi helyzete és Babits kétségbeesése közt: ahogy Listius László várja kivégzését, Babits úgy várja Fogarasra való áthelyezését. A személyes azonosulás folyamatát mutatja, hogy a vers első fogalmazványában Babits még egyes szám harmadik személyt használ (írta krónikáját), s azt utólag javítja át első személyre (irtam krónikámat). Mégis lényegesebb kérdés az, hogy miért választotta versének tárgyául, lírai énjének egyik maszkjául e botrányos életű költőt, akinek csupa bűn és ellentmondás az élete.

A vers keletkezésének időszakában Listius irodalomtörténeti megítélése erkölcsi és esztétikai szempontból a mélyponton van, szövegkiadója és monográfusa Komáromy

²⁸ Uo., I. rész 61., 63. sor, 141.

²⁹ Uo., III. rész, 1–2. sor, 190.

³⁰ Uo., VII. rész, 102. sor, 318.

³¹ Uo., Peroratio, 2. sor, 481.

András sommásan ezt írja róla 1891-ben: „Egyetlen magyar költő, ki mint gonosztevő vérpadon végezte be életét. [...] Ha volt valaha ellentét az író egyénisége, és művei között, Listi László megdöböntő példáját nyújtja ennek.”³² Pintér Jenő 1906-ban megjelenő forráskritikai tanulmányában esztétikai szempontból is lesújtó véleményt fogalmaz meg. A szövegösszefüggések alapján az átvételek nagy mennyiségét mutatja ki, s levonja megsemmisítőnek szánt következtetését, hogy „csak igen kis mennyiség lehet Listius László önálló elmetermékének nevezni.” Tanulmányának végén szól ugyan néhány megengedő szót Listius „tisztá” magyarságáról, „lendületes” verseléséről, költői érdemeiről, de összességében lefokozó következtetést von le az életművet illetően: „irodalomtörténeti könyveink idevágó helyeir” ezentúl át kell javítani.³³ Babits ekkor szólal meg egyes szám első személyben nevében, és ekkor formálja meg versét mély empátiával. Listius művének eredetisége, bűnös élete és jóra törekvő alkotása között feszülő ellentét számára nem esztétikai vagy morális kérdés. Versében Listius életútja a művészlét esendőségének, kételyeinek, tragédiájának összetett szimbólumává emelkedik, alakja a meg-nem-értettség, magárahagyottság emblemikus jelképe.

Ahogy Kosztolányi vagy Juhász tette 1906-ban, Babits is a régi magyar irodalom szerzőihez nyúl tehát vissza, hogy 1908 nyarán száműzöttnek érzett művészként saját magát szimbolikusan pozicionálja. Nem pusztán a történelmileg hiteles portré megrajzolása a cél, nem is egyszerűen a magyar tartalom és szonettforma összekapcsolása, hanem az újraértelmezett, a modernitást és a hagyományt poétikailag adekváтан összeforrasztó „magyar szonett”-formával a modern művészlét legégetőbb egzisztenciális dilemmáinak ontológiai szintű megfogalmazása.

Érdemes megvizsgálni azt is, hogy a vers vallomásos jellege hogyan változott a különböző megjelenések folyamán. Amíg 1908 nyarán a Listius személyével való lírai azonosulás az egyes szám első személyű ragozás kialakításakor, majd a *Lysztly* cím választásakor egyre szorosabbá válik, addig később éppen egy ellenkező irányú folyamat zajlik le. A *Lysztly* 1913-ban a Nyugat számára összeállított *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* című versfüzér részeként lát napvilágot.³⁴ A versbeli énnel való azonosulás szimbolikus jelentőségéből Babits ekkor visszavesz: egyrészt magával a ciklus címmel, hiszen csak „mindenféle” könyvek egyik „illusztráció”-jaként jelenik meg a költemény, vagyis játékosan egy másik nyomtatott szöveg kiegészítését, érzékletessé tételét akarja csupán szolgálni, másrészt a vers címéből eltűnik a személynév, és helyére egy általánosabb, leíróbb cím kerül: *Régi magyar arckép*. Babits ezzel eltávolítja magától a versbeli szerepjátékot, hiszen az *arckép* szóval a címbeli *illusztráció* kísérelő jellegű funkcióját hangsúlyozza, a „rég magyar” szókapcsolattal pedig Listius László sorsának és művének egyedi és személyes tragédiáját csupán egy irodalomtörténeti narratíva jellemző részévé teszi. Az *arckép* szóhoz hasonlóan az illusztráció képi funkcióját emeli ki a ciklus többi verscíme is, hiszen azok külön-külön eltérő műfajú, képszerű jelenségekre vagy ábrázolásokra utalnak: 1. *Álom*; 2. *Egy kép, csak egy pillanatra*; 3. *Régi magyar arckép*; 4. *Modern festmény*; 5. *Nyugalmas téli kép*; 6. *Ligeti részlet*; 7. *Utolsó kép*. Ráadásul

³² KOMÁROMY András, *Előszó* = LISTIUS, I. m., 84–85.

³³ PINTÉR Jenő, *Listius László Mohácsi veszedelmének forrásai*, ItK 1906/3., 289.

³⁴ BABITS Mihály, *Illusztrációk mindenféle könyvekhez*, Nyugat 1913/9. (május 1.), 660–663.

Babits a vers utolsó megjelenésekor, az *Összes Versek* (1938) kötetben a ciklus első négy versének címét úgy változtatja meg, hogy azok már nem különböző jellegű képekre, mint vizuális jelekre utalnak, hanem inkább történeti, irodalomtörténeti műfajokra, vagyis ekkor a szöveget már metaforikusan sem valamilyen képpel, hanem egy másik szöveggel illusztrálja: 1. *Világhistória.*; 2. *Detektívregény*; 3. *Régi magyar irodalom*; 4. *Modern vázlat*. A *Lyszty* és a *Régi magyar arckép* helyett tehát legvégül a *Régi magyar irodalom* címet választja, s ezzel még inkább visszavesz a vers hajdani vallomásos jellegéből, hiszen már nem is egy konkrét korból való meghatározott alkotó személyes vonásait felmutató „arckép”-ét kapjuk, hanem elvontabban, egy irodalmi korszak, a régi magyar irodalom jellemzőnek tartott részének áttételes értelemben vett illusztrációját. Más, vallomásosabb volt az önálló vers jelentése 1908-ban, és más lett mára, egy versfüzér részeként.

„Magyar égett kövel építem e házat”

A *Magyar szonettek* keletkezésének értelmezéséhez szorosan hozzátartozik az a helyzet, melybe Babits 1908 őszén kerül. Szeptemberben Fogarasra érkezve, *A Holnap* megjelenésekor költői tarsolyában ott lapulnak azok a versei, melyekben tudatosan a legkülönbözőbb kulturális hagyományokat, a görög–római (*Hegesó sírja*, *Bakháns-lárma*), az olasz reneszánsz (*San Giorgio Maggiore*, *Itália*) és a régi magyar irodalom (*Lyszty*) emlékeit a modern, nyugat-európai líra nyelvébe, versformáiba akarja olvasztani. *A Holnap* botrányos fogadtatása, az országos irodalmi csatározások hadviselés retorikájú írásai épp e törekvéseivel szemben voltak süketek pro és kontra. Babits önmagával meghasonulva írja Juhásznak, hogy „a pour épater les bourgeois elvei látszanak verseimen, amiket pedig nem vallok. Ez a sajtóságos dualizmus életem és költészetem között, most, hogy a nyilvánosság erős világításában látom, bánt kissé.” A „bánt kissé” nyilván erős eufemizmus, komoly válságot okozott számára a pusztán formabontóan modernnek ítélt magatartás. Levelét így folytatja: „Lehetőleg nyilvánosságra hozom legjobb verseimet, hogy megnyerjem azokat is, akiket a »Holnap«-ban jelentek vadsága elidegenített.”³⁵ Babits tehát a saját modernségét ostorozó, vagy egyoldalúan dicsérő kritikákra reagálva választhatja a *Lyszty* megírása után, 1908 őszének elején azt a magyaros szonettformát, melyet már ezen a nyáron kikísérletezett, jelezve vele, hogy a pusztán „pour épater les bourgeois”-nak ítélt lázadó költői magatartás helyett nagyon is fontosnak tartja a magyar hagyományokhoz való kapcsolódást is.

Az 1908-ban keletkezett három versnek nemcsak verselése, a hangsúlyos tizenkettes használata, hanem rímképlete is teljesen azonos: *aaaa bbbb ccd dee*. Hogy ezt a formát Babits mennyire fontosnak érezhette, bizonyítja, hogy két évtizeddel későbbi *Magyar szonett az őszről* címmel is lényegében hasonló rímképletű és ritmusú szonettszerű verset ír, csak itt Babits már a tercináknak sem páros rímeket használ, hanem bokorrímeket: *aaaa bbbb ccc ddd*. A szonett jelleget nem az időmértékes verselés, hanem a strófaszerkezet őrzi, vagyis a vers 14 sorból áll, mely két quartinára és két terzinára oszlik.

³⁵ Babits Mihály Juhász Gyulának, Fogaras, 1908. szeptember 23. után: BML II, 136.

Címadásával tehát nem vitatkozni akarhat a Kosztolányi–Juhász által korábban publikált *Magyar szonettekkel*, hanem sokkal inkább kapcsolódni szeretne az általuk kijelölt, a magyar hagyományt a modernitás jegyében felhasználni akaró poétikai úthoz. Az elnevezéssel nem barátainak disputájára ad választ, hanem a *Magyar szonettek* címmé emelt fogalmának újraértelmezésével az őt frissen ért vádakra reagál. A „magyar szonetthez”, mint poétikai kategóriához való viszonya ebben az esetben ugyanis egészen más, mint az általánosan elfogadott, illetve más mint két költőtársáé. Az általánosan elfogadott jelentés szerint ugyanis magyar szonetten a nagy nyugati múltral rendelkező és közismert szabályokat követő költői műformának magyar nyelven írt darabjait szokás érteni, ebben a funkcióban használja a jelzős szerkezetet a szonett hazai meghonosodásának történetét a 18. század végétől (Faludi, Kazinczy) a 19. század elejéig (Kisfaludy, Vörösmarty) vizsgáló monográfiájának címében Kunszery Gyula is: *A magyar szonett kezdetei*.³⁶ Kosztolányi és Juhász vitája alapján, a pályakezdésüket feldolgozó Kiss Ferenc természetesen mást ért már „magyar szonettekben”, és a hagyományos jelentéstől eltérő újdonság mibenlétét így foglalja össze: „az kétségtelen, hogy nálunk e versekig nem volt szokás a hazafias költeményeket szonettformában írni.”³⁷ Vagyis szerinte nyilván nem pusztán a magyar nyelvtől, hanem a „hazafias” témától „magyarok” ezek a szonettek. Kovács Sándor Iván alapos, régi magyar irodalmi vonatkozásokat feltáró tanulmányában is a tematikára helyezi a hangsúlyt. A lényegét abban látja, hogy mindhárman szembefordulnak az Arany-epigonokkal, és „»eleink tündöklését« hosszú ódák és elégiák” helyett a „portré-szonettek karcsú és zárt formájában kezdik felmutatni”.³⁸ Ide sorolja Babits Mihály *Zrínyi Velencében*, Kosztolányi *Zrínyi, a költő*, Juhász Gyula *Csáktornya* című szonettjét, s bár külön említve „mesteri”-nek nevezi a *Régi magyar költők* című szonettet, de verstani újdonságára, a szonett-szerű strófászerkezet és a régi magyar irodalom által használt hangsúlyos tizenkettes, és hagyományos rímelés összeolvasztására nem tér ki. Ha ismerhette volna a Szállásinál lévő kézirat szövegét és címét, nyilván más felismerésre jutott volna.

Babits azt folytatja Fogarason a *Magyar szonettekben*, amit nyáron Szekszárdon elkezdett, azonban a verstani mintát híven követve tartalmilag másképp viszonyul versének intertextuális utalásaihoz, mint korábban. A *Lisztiben* minden rájátszás a szerepkel való azonosulás szándékával épül a versbe. A *Régi költők* címűben (nevezzük így, hiszen a magyar jelző csak a Nagyváradai Napló szerkesztőjének javítása után került a versbe) ezzel szemben távolságtartás is van, egyrészt a régiek áhítatosan túlzó felértékelése miatt („Ő ti kik oly régen s mégsem igen messze / tevétek, e nyelv hogy forrásit eressze”), valamint saját kicsinységének, gyengeségének hangsúlyozása miatt („Nem akarok, gyenge, veletek kiszállni, / beteg, erőn föllül csúcsokon ugrálni”). Anakronisztikusan naív hangon sorolja magát a modern kor szülöttjei közé, s szándékosan kever modern szavakat a szövegbe („azok neveltje, kik mezejük aszfalt, / kiket e bágadt kor

³⁶ KUNSZERY Gyula, *A magyar szonett kezdetei*, Akadémiai – MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 1965, 5–6.

³⁷ KISS Ferenc, *A beérkezés küszöbén. Babits, Juhász és Kosztolányi ifjúkori barátsága*, Akadémiai, Budapest, 1962, 78.

³⁸ KOVÁCS, I. m., 211.

vergődve magasztalt”), miközben a régi magyar irodalom nyelvének jellegzetes fordulatait építi versébe (például „hamit azok hagytak”). A vers végén váratlanul, indulatosan és határozottan programszerű *ars poeticát* fogalmaz meg, melyben már sokkal inkább a jelentől zárkózik el, mint a múlttól: „Szellemem a koré, anyagom tiétek, / s bárha silány viskót, bárha csupán vázat, / magyar égett kövel építem e házat.” Erre a hitvallásszerű szakaszra figyelt fel Illyés is. Érdemes megjegyezni, hogy a kéziratban a kettős kötődést jellemző sor első szövegvariánsként így szerepel: „Anyagom a koré, szellemem tiétek”. E szavak felcserélésével Babits az „anyagom tiétek” kifejezéssel még határozottabban utal arra, hogy ez a költeménye a régi magyar költészet ritmikai hagyományára támaszkodik, vagyis a nyugat-európai költészet egyik emblematikus, a nyugatosok által is kedvelt formáját, a szonettet, a krónikás énekek jól ismert magyaros hangsúlyos verselésével, „magyar égett kövel” építi fel.

Ritmus, rím és forma tekintetében ugyanígy jár el a szonettpár másik, *Virágének* című versében is. Itt maga a műfaj, a címben megnevezett virágének is középkori. A vers a pajzán, erotikus tartalommal, az archaizáló nyelvvel és versformával a szerelmi tárgyú lírai énekek középkori műfajára játszik rá. Ennek szövegét végig érdemes közölni, mert csak az Új Tükör című hetilapban látott napvilágot:

Te vagy az én átkom, te vagy az én vétkem,
gabonának: rozsdám, fának: ölü férgem,
mély lángom, amelytől reped erős kérgem,
lassú nyavalyám, és megemészto mérgem.

Mint az a sebes tűz , a te szemed lángol,
vadabb lihegésben kebeled fársángol,
karod erős sodró, mely szíveket mángorl,
lábad is észvesztő ütemre ficáncol.

Tested ezer kincsét jól ismeri lelkem,
de bár derekadat oly kéjjel öleltem,
ajakadat ajkam még sohasem érte

S tán mikor e száznak szomjúhozó kékje
ajakadat csókra legelőszo kapja:
az a nap lesz nekünk az ítélet napja.

Nemcsak a rímképlet, az ütem, a strófaszervezet ugyanaz, mint a párversben, hanem az archaikus nyelvhasználat („kebeled fársángol”, „mint az a sebes tűz” stb.) is hasonló, sőt az anakronisztikus hangvétel, a modern és a régi elemek vegyítése is tudatosan ugyanolyan. A virágének hagyományos köntösében kétségtelenül egy huszadik századi utcalány szokásai jelennek meg („ajakadat ajkam még sohasem érte”).

Babits esszéiből tudhatjuk, hogy a műfajt igen jól ismerte, külön kiemelve méltányolta például Balassi „virágénekeit”: „A sokat korholt »virágénekek« nem szégyellett és titkolt magamulattatása volt csupán, hanem méltó dicsőség és büszkeség, amelyet

dacosan kell magasztalni és védeni.”³⁹ 1923-ban pedig kritikát írva abból az alkalomból, hogy a lipcsei Insel Verlag *Bibliotheca Mundi* sorozatában egy hatalmas *Anthologia Hungarica* jelent meg, a válogatással kapcsolatos kifogásait felsorolva a virágénekekre nemcsak kitér, hanem hiányolja is közülük a „*Madzsar Türki-t* (Fekete szemű, szemöldökű)” kezdetű verset,⁴⁰ mely a tizenhatodik században keletkezett hasonlóan pajzán ének, mint Babitsé.

A *Virágének* minden bizonnyal ezen az őszön a Régi költőkkel párban keletkezett. Kézirata és szövege sokáig kallódott. Igazi jelentősége abban áll, hogy még egy megvalósulási formáját mutatja a Babits által megkonstruált és címként kiemelt „magyar szonett” formának.

A szonett mint az ars poetica műfaja

Végül érdemes elgondolkodni azon, hogy miért épp a szonettformát ötvözi Babits a régi magyar epika legjellemzőbb versformájával. Meglepő, hogy a szonettre nem egyszerűen zárt, hagyományos, szigorúan megőrzendő formaként tekint, hiszen a *Ma, holnap, irodalom* (1916) című vitacikkében, melyben a prózaversek kizárólagos használatát kritizálja, épp e formát emeli ki, mint a változatosságra sok lehetőséget adó kötött formát: „a szonett éppen gazdag s szigorú formájának a gondolat ritmusával való ezerféle korrespondeálása folytán ezer oly változatot hozott létre, amelyről az egyelvű prózaversnél szó sem lehet.”⁴¹ Az *irodalom elmélete* című 1919-es előadásában, már nemcsak a szonettre vonatkozóan emeli ki a megőrző újítás fontosságát, hanem tágabb összefüggésben: „A versformák szépsége attól függ, hogyan felel meg az értelem ritmusa a hangzás ritmusának. Úgy látszik, hogy minden költőnek, sőt minden költeménynek új versformákat kell hoznia. [...] Először ellenkezőt gondolhatnánk, a valóságban azonban ezzel a komplikáltabb formával jobban lehet újszerű tartalmakat kifejezni. Például szegény az ősi nyolcas, de mennyivel változatosabb a szonett vagy az alkaioszi versforma.”⁴²

Nemcsak esszéiben áll ki a szonett mellett, hanem már fiatalkori költészetében is kiemelten fontos szerepet kap ez a kötött forma, hiszen az *Angyalos könyv* második füzetében 1906-ban *Szonettek* címszó alatt egy 12 versből álló ciklust állított össze a klasszikus szabályoknak megfelelő szonettek közül, melynek nyitó darabja később első kötetének záró verse lesz *A lírikus epilógja* címmel. 1908 végén pedig *Szonettek* címen írja meg az egyre csak sokasodó, értetlen kritikákra válaszul ironikusan túlzó, dacosan védekező ars poeticáját („Ezek hideg szonettek”), valamint szonett formában szól ugyanekkor „hunyt mesteréhez”, Aranyhoz is („tehozzád száll az ének”).

³⁹ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre. Balassa*, Nyugat 1924/8–9. (május 16.), 591–606. = Uő., *Esszék, tanulmányok*, I–II, s. a. r. BELIA György, Szépirodalmi, Budapest, 1978, II., 103.

⁴⁰ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre: Anthológia*, Nyugat 1923/6. (március 16.), 394–399. = Uő., *Esszék, tanulmányok*, I., 751.

⁴¹ BABITS Mihály, *Ma, holnap, irodalom*, Nyugat 1916/17. (szeptember 1.), 328–340. = Uő., *Esszék, tanulmányok*, I., 443.

⁴² BABITS Mihály, *Az irodalom elmélete* = Uő., *Esszék, tanulmányok*, I., 637.

Bizonyos, hogy amiként a *Szonettekkel* nemcsak tartalmilag, hanem poétikailag is üzent támadóinak, a sokáig ismeretlenül lappangó *Magyar szonettekkel* is hasonló, kettős módon szándékozott üzeni. Az egyikkel az európai szonethagyományhoz, Wordsworthon, Byronon át Shakespeare-ig visszanyúló kapcsolódását akarta dacosan felmutatni, a másikkal azt a kettős kötődését szerette volna bizonyítani, amit kései Vörösmarty-esszéjében meg is fogalmazott, tehát azt, hogy fiatalon, mikor „a költészet dekadens szomja” űzte, „külföldre vetette tekintetét”, és az történt vele, „ami nem is olyan ritka eset: az idegen kincsek látása eszméltetett rá a saját gazdagságunkra”.⁴³ Amikor pedig Berzeviczy Albert vádjával vitatkozik, aki azt veti a nyugatosok szemére, hogy „a külföld jelenkori hatása és példája az irodalomban előbbre való a hazai hagyományok útmutatásánál”, s hogy erre a múltra a Nyugat írónemzedéke úgy tekint, mint amit csak „le kell rázni”, akkor fogalmazza meg *A kettőszakadt irodalom* című vitairatában 1927-ben programként azt, amit 1908-ban valóban cselekedett is: „épp mi, a Nyugat első generációja, voltunk azok, e század kezdő évtizede végén, kik az akkori *tegnap* – a kilencvenes évek – elfakult lanyhaságából régebbi magyar múltak frissebb forrásaihoz áhítoztunk vissza.”⁴⁴ A *Magyar szonettek* kézírata kétségtelenül ennek az állításnak egy újabb bizonyítéka, mely fontos, új dimenziókat adó része Babits sajátos múltat és jelent, régi magyart és modernen európaiat egymásba olvasztó, játékosan újító és kísérletezően vitatkozó költői világképének.

⁴³ BABITS Mihály, *A mai Vörösmarty*, Nyugat 1935/12. (december), 399–405. = Uő., *Esszék, tanulmányok*, II., 483.

⁴⁴ BABITS Mihály, *A kettőszakadt irodalom: Válasz Berzeviczy Albertnek*, Nyugat 1927/7. (április 1.), 527–539. = Uő., *Esszék, tanulmányok*, II., 172.